

Uwagi o kilku gatunkach *Apionidae* (Coleoptera) z Polski

Remarks on a few species of *Apionidae* (Coleoptera) from Poland

MAREK WANAT, JERZY SZYPUŁA

Muzeum Przyrodnicze Uniwersytetu Wrocławskiego, ul. Sienkiewicza 21, 50-335 Wrocław

ABSTRACT. *Squamapion samarense* (FAUST) is recorded from Poland (Brylińce, ca. 12 km SW of Przemyśl) for the first time. New localities of *Omphalapion buddebergi* (BEDEL), *Ischnopterapion modestrum* (KIRBY), *Protapion gracilipes* (DIETRICH), the nomenclature of *Omphalapion hookerorum* (KIRBY) and *Ceratapion basicorne* (ILLIGER), as well as diagnostic characteristics of *C. carduorum* (KIRBY) and *C. gibbirostre* (GYLLENHAL) are discussed.

Upłynęło już kilka lat od ukazania się katalogu polskich *Apionidae*. Prowadzone w tym czasie badania terenowe przyniosły odkrycia nowych stanowisk kilku rzadkich, a nawet nieznanych dotąd w Polsce gatunków. Również ostatnie studia taksonomiczne nad plemieniem *Ceratapiini* (ALONSO-ZARAZAGA, 1991; WANAT, 1995) zaowocowały zmianą statusu lub nazw niektórych gatunków. Obie prace są dość trudno dostępne dla szerokiego grona polskich koleopterologów, dlatego przy okazji prezentacji nowych danych faunistycznych powtórzone zostały tutaj skrótowo najistotniejsze „nowości” w systematyce i faunistyce tej grupy *Apionidae*, dotyczące obszaru Polski.

W notatce tej przyjęto układ systematyczny *Apionidae* zaproponowany przez ALONSO-ZARAZAGĘ (1991b) i zaakceptowany, mimo kontrowersyjnie wąsko rozumianej kategorii rodzaju, przez autorów kilku ostatnich opracowań chrząszczy europejskich (np. ABBAZZI i OSELLA, 1992; BEHNE, 1994). Wszystkie wymienione niżej okazy zostały zebrane przez autorów.

Squamapion samarense (FAUST, 1891)

– Beskid Wschodni: Brylińce ad Przemyśl (kod UTM: FA11), 5 V 1995, 38 exx.

Wszystkie okazy (wyłącznie samice) otrząśnięto z kocimiętki – *Nepeta nuda* L. (= *N. pannonica* L.) rosnącej na niewielkiej skarpie śródpolnej. Gatunek nowy w faunie Polski, rozmieszczony od Mongolii poprzez stepowe obszary Kazachstanu, południowej Rosji i Ukrainy po zachodnie Podole (Zaleszczyki), występuje też na Kaukazie, w Rumunii i Bułgarii. Został również stwierdzony

we Francji i północnych Włoszech, gdzie żyje na innych gatunkach *Nepeta* (*N. nepetella* L., *N. cataria* L.) i był przez długi czas uznawany za odrębny gatunek *S. doderoi* (SCHATZMAYR). Ostatnio jednak DIECKMANN (1988) uznał, że obie populacje, choć znacznie rozdzielone, nie wykazują odrębności taksonomicznej. Stanowisko pod Przemyślem jest oddalone od najbliższego stanowiska na Podolu o blisko 300 km i jest najbardziej wysunięte na północny zachód w obrębie głównej części zasięgu *S. samarense*.

Koleopterofauna okolic Przemyśla badana była dość intensywnie od ponad 100 lat, przede wszystkim przez B. KOTULĘ i T. TRELLE. Według MAZURA (1994) Brylińce należały do miejsc dokładniej badanych przez TRELLE, można więc zaryzykować tezę, że *A. samarense* nie występował w tym miejscu w latach 30-tych naszego wieku, zwłaszcza że roślina i ryjkowiec ten są łatwe do odszukania w terenie, a lokalizacja zbocza sprawia, że TRELLE raczej nie mógł go pominąć podczas wycieczek terenowych. Dość ograniczona powierzchnia występowania kocimiętki może zresztą wskazywać na niezbyt dawne pojawienie się tej rośliny w Brylińcach. Bardziej przekonującym potwierdzeniem ekspansji *S. samarense* byłoby jednak dopiero odkrycie dalszych stanowisk tego gatunku w południowo-wschodniej Polsce. *S. samarense* został uwzględniony w kluczu do oznaczania polskich *Apionidae* (SMRECZYŃSKI, 1965), a jego odróżnienie od pozostałych występujących u nas gatunków tego rodzaju nie sprawia większych kłopotów.

Omphalapion buddebergi (BEDEL, 1887)

– Wyżyna Lubelska: Opoka Duża ad Annopol (EB63), 23 V 1993, 5 exx., 24 V 1994, 19 exx. (WANAT, 1995).

Gatunek znany z zaledwie kilku krajów europejskich, licznie łowiony tylko w południowych Niemczech. U nas wykazany na początku wieku z trzech krain, jednak ani SMRECZYŃSKI (1965) ani autorzy katalogu (BURAKOWSKI i in., 1992) nie zaliczają go do fauny Polski. Po odkryciu tego gatunku na zachodnim skraju Wyżyny Lubelskiej doniesienia LGOCKIEGO (1908) o jego występowaniu w okolicach Częstochowy nabierają jednak wiarygodności.

Omphalapion hookerorum (KIRBY, 1808)

KIRBY opisał ten gatunek jako *Apion hookeri* i pod taką nazwą był on powszechnie znany. Z opisu oryginalnego wynika jednak, że nazwa została nadana na cześć braci W. J. oraz J. HOOKER, ma więc nieprawidłową końcówkę. Konieczność dokonania stosownej poprawki wynika z Artykułu 32c Międzynarodowego Kodeksu Nomenklatury Zoologicznej (wyd. III, 1985).

Ceratapion carduorum (KIRBY, 1808)

– Beskid Wschodni: Łuczyce ad Przemyśl (FA31), 3 V 1995, 8 exx., 29 VI 1995, 20 exx.

U nas stwierdzony dotąd z całą pewnością tylko w Bieszczadach (WANAT, 1992) oraz ostatnio w Gorcach i Pieninach (KNUTELSKI, PETRYSZAK, w druku). Informację KÖSTLINA (1985) o występowaniu tego gatunku w Bielinku nad Odrą, powtórzoną przez autorów katalogu polskich *Apionidae* (BURAKOWSKI i in., 1992) należy odnieść do *C. gibbirostre* (GYLLENHAL). W pracy KÖSTLINA nie mogły być uwzględnione wyniki badań ALONSO-ZARAZAGI (1991), który podał cechy różniące „prawdziwego” *C. carduorum* od *C. gibbirostre* i wymienił z Bielinka oraz kilku pobliskich miejscowości niemieckich jedynie ten drugi gatunek, podczas gdy *C. carduorum* nie jest przez tego autora podany z Polski, a nieliczne stanowiska w Niemczech oddalone są od Bielinka o kilkaset kilometrów. Również w opublikowanym ostatnio opracowaniu fauny ryjkowców Bielinka nad Odrą (STACHOWIAK, 1994) wymieniony jest jedynie *C. gibbirostre*.

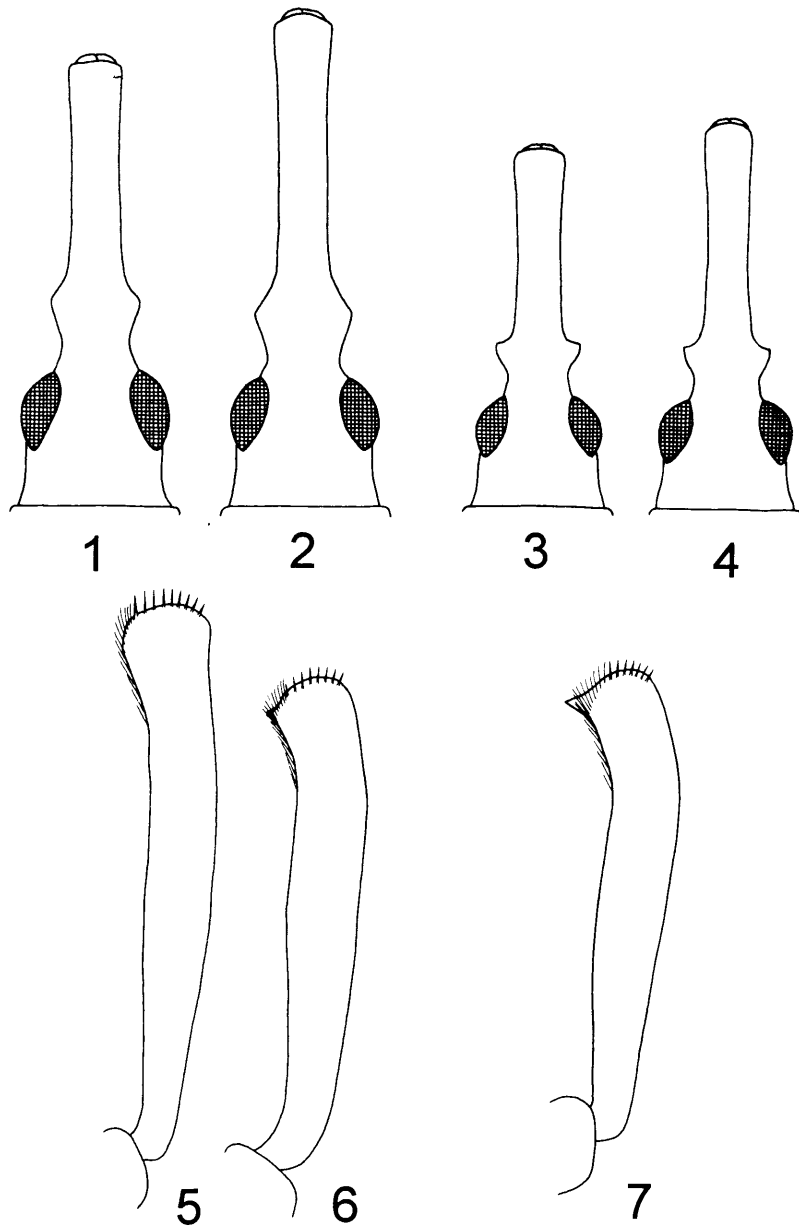
C. carduorum został odnaleziony w północno-zachodniej Afryce i większości krajów europejskich – od Hiszpanii i Portugalii po Krasnodarski Kraj w Rosji i Armenię, wszędzie jest jednak znacznie rzadszy od *C. gibbirostre*. Rozróżnienie obu gatunków może sprawiać kłopoty, różnią się niewieloma cechami i mogą występować razem – jak ma to miejsce m.in. w Bieszczadach i na powyższym stanowisku w Łuczycach. Niżej przedstawiono najistotniejsze cechy diagnostyczne.

C. carduorum:

Ciało przeciętnie nieco większe (długość 2,3–3,3 mm, średnio samiec 2,7, samica 3,0). Pokrywy często metalicznie niebieskie. Ryjek nieco dłuższy (u samca 3,4–3,7 ×, u samicy 3,5–4,2 × dłuższy od swej maksymalnej szerokości); ząbki nad nasadą czułków bardziej tępe i niemal regularnie trójkątne – ich przednie krawędzie są proste i nachylone do osi ryjka pod takim samym kątem jak krawędzie tylne (ryc. 1,2); rowki na czułki na spodzie ryjka widoczne, sięgają do 0,3–0,5 długości oka na spodzie głowy. Trzonek i buławka czułków nieco smuklejsza, trzonek u samca 2,2–2,4 ×, u samicy 2,5–2,8 ×, buławka 2,6–3,3 × dłuższe od swej szerokości. Przednia goleń samca na szczycie prosta lub bardzo słabo zagięta, bez kolca lub z ledwie widocznym kolcem (ryc. 5,6).

C. gibbirostre:

Długość ciała 2,0–3,0 mm, przeciętnie samiec 2,5, samica 2,7. Pokrywy prawie zawsze metalicznie zielonkawe. Ryjek krótszy (u samca 3,0–3,4, u samicy 2,8–3,9 × dłuższy od swej maksymalnej szerokości); ząbki nad nasadą czułków zaokrąglone, ich przednie krawędzie są wyraźnie wklęsłe i nachylone do osi ryjka pod większym kątem niż krawędzie tylne (ryc. 3,4); rowki na czułki na

Ryc. 1-7. *Ceratapion carduorum* (KIRBY) (1,2,5,6) i *C. gibbirostre* (GYLL.) (3,4,7), cechy diagnostyczne: 1-4 głowa i ryjek (1,3 - samiec, 2,4 - samica); 5-7 przednia goleń samca (5,6 - zmienność).

Fig. 1-7. *Ceratapion carduorum* (KIRBY) (1,2,5,6) and *C. gibbirostre* (GYLL.) (3,4,7), diagnostic characteristics: 1-4 head and rostrum (1,3 - male, 2,4 - female); 5-7 male protibia (5,6 - variability).

spodzie ryjka zanikłe. Trzonek u samca 1,8–2,0 ×, u samicy 2,1–2,4 ×, buławka 2,1–2,7 × dłuższe od swej szerokości. Szczytowa część przedniej nogi samca wyraźnie zagięta do wewnątrz, z dobrze widocznym kolcem (ryc. 7).

Ceratapion basicorne (ILLIGER, 1807)

W kluczu SMRECZYŃSKIEGO (1965), katalogu *Apionidae* Polski (BURAKOWSKI i in., 1992) oraz większości popularnych opracowań tej grupy gatunków ten wymieniony jest pod nazwą *Apion* (*Ceratapion*) *alliariae* HERBST, 1797. W rzeczywistości jednak w pracy HERBSTA (s. 104) przy nazwie *Apion alliariae* cytowane jest dzieło „Systema Naturae...” LINNEUSZA, w którym opisano *Curculio alliariae*. Zdaniem ALONSO-ZARAZAGI (1991) oraz naszym HERBST dokonał jedynie przeniesienia gatunku linneuszowskiego do rodzaju *Apion* i nie jest autorem nazwy *alliariae*, podobnie jak nie był nigdy uważany za autora wprowadzonych przez LINNEUSZA nazw *Curculio cracca* czy *C. frumentarium*, potraktowanych w pracy HERBSTA w sposób identyczny jak *C. alliariae* L. Okazało się przy tym, że HERBST błędnie interpretował ten gatunek (właściwy *C. alliariae* LINNAEUS, 1758 nie należy do *Apionidae*) i w związku z tym ILLIGER (1807) zaproponował *Apion basicorne* jako nazwę zastępczą dla *Apion alliariae* sensu HERBST.

Ischnopterapion modestum (GERMAR, 1817)

- Pobrzeże Bałtyku: Wolin: Wapnica i Wicko (VV67), 9 VIII 1991, 11 exx.
  - Śląsk Dolny: Chrzastawa Wielka ad Wrocław (XS66), 29 IV 1994, 1 ex.
- Gatunek nowy dla Pobrzeża Bałtyku.

Protapion gracilipes (DIETRICH, 1857)

- Beskid Wschodni: Przemyśl, rezerwat Winna Góra (FA22), 4 V 1995, 2 exx.; Siedliska ad Przemyśl (FA31), 6 V 1995, 1 ex.

Odszukany w Polsce po raz pierwszy przed około 20 laty, dotąd podany z kilkunastu stanowisk w Beskidzie Niskim oraz na Pogórzach: Przemyskim i Dynowskim. Wzrost liczby stanowisk, a zwłaszcza stwierdzenie tego gatunku na Winnej Górze – najlepiej zbadanym stanowisku w okolicach Przemyśla, wydają się potwierdzać wcześniejsze przypuszczenia jednego z autorów (WANAT, 1985) o ekspansji i niedawnym pojawieniu się *P. gracilipes* w południowo-wschodniej Polsce.

PIŚMIENNICTWO

- ABBAZZI P., OSELLA G., 1992: Elenco sistematico-faunistico degli *Anthribidae*, *Rhinomaceridae*, *Attelabidae*, *Apionidae*, *Brentidae*, *Curculionidae* Italiani (*Insecta*, *Coleoptera*, *Curculionoidea*), I parte. *Redia*, 75: 267–414.

- ALONSO-ZARAZAGA M. A., 1991: Revision of the subgenera *Ceratapion* s. str. and *Echinostroma* nov. of the genus *Ceratapion* SCHILSKY, 1901 (*Coleoptera*, *Apionidae*). *Fragm. entomol.*, (1990), **22**, 2: 399–528.
- ALONSO-ZARAZAGA M. A., 1991b: Revision of the supraspecific taxa in the Palaearctic *Apionidae* SCHOENHERR, 1823 (*Coleoptera*, *Curculionoidea*). 2. Subfamily *Apioninae* SCHOENHERR, 1823: introduction, keys and descriptions. *Graellsia*, **46**: 19–156.
- BEHNE L., 1994: Familie *Apionidae*. W: LOHSE G. A., LUCHT, W. H., Die Käfer Mitteleuropas. 3. Supplementband, Goecke & Evers, Krefeld, **14**: 184–246.
- BURAKOWSKI B., MROCZKOWSKI M., STEFAŃSKA J., 1992: Chrząszcze – *Coleoptera*. Ryjkowcowate prócz ryjkowców – *Curculionoidea* prócz *Curculionidae*. Katalog Fauny Polski, Warszawa, **XXIII**, **18**: 1–324.
- DIECKMANN L., 1988: Zur Taxonomie und Verbreitung von *Apion* (*Thymapion*) *samarense* FAUST (*Insecta*, *Coleoptera*, *Curculionidae*: *Apioninae*). *Reichenbachia*, **26**: 81–84.
- HERBST J. F. W., 1797: *Natursystem aller bekannten in- und ausländischen Insekten, als eine Fortsetzung der von Büffonschen Naturgeschichte. Der Käfer siebenter Theil*, Berlin. XI + 346 ss., 26 illust.
- ILLIGER J. C., 1807: *Nachlese zu den Bemerkungen, Berichtigungen und Zusätzen zu Fabricii Systema Eleutheratorum*. *Mag. Insektenkunde*, **6**: 296–317.
- KNUTELSKI S., PETRYSZAK B., 1995: *Otiorhynchus sulcatus* (FABRICIUS, 1775) w Karpatach Polskich oraz inne nowe dla fauny Gorców, Pienin Centralnych, Pienin Spiskich i Magury Spiskiej gatunki ryjkowców (*Coleoptera*: *Curculionoidea*). *Wiad. entomol.*, **14**,1: 43–53.
- KÖSTLIN R., 1985: Beiträge zu Insektenfaunistik Südwestdeutschlands. Die Gattung *Apion* (*Coleoptera*). Teil II. *Mitt. entomol. Ver. Stuttgart*, **20**: 25–140.
- LGOCKI H., 1908: Chrząszcze (*Coleoptera*) zebrane w okolicy Częstochowy w Królestwie Polskim w latach 1899–1903. *Spraw. Kom. fizyogr.*, **41**, II: 18–151.
- MAZUR M., 1994: Rozmieszczenie ryjkowców (*Coleoptera*: *Rhinomaceridae*, *Attelabidae*, *Apionidae*, *Curculionidae*) na Pogórzu Dynowskim i Przemyskim. *Zesz. nauk. Uniw. Jagiell. Pr. zool.*, **40**: 35–76.
- SMRECYŃSKI S., 1965: Ryjkowce – *Curculionidae*: Wstęp i podrodzina *Apioninae*. *Klucze do Oznaczania Owadów Polski*, Warszawa, **XIX**, **98a**: 1–80.
- STACHOWIAK P., 1994: Ryjkowce *Anthribidae*, *Attelabidae*, *Apionidae*, *Curculionidae* – *Coleoptera* zbiorowisk roślinnych leśno-stepowego rezerwatu w Bielinku nad Odrą. *Parki nar. Rez. Przynr.*, **13**: 25–46.
- WANAT M., 1985: Nowe i rzadkie gatunki ryjkowców (*Coleoptera*, *Curculionidae*) z Polski. *Pol. Pismo ent.*, **55**: 65–71.
- WANAT M., 1992: W: BURAKOWSKI B., MROCZKOWSKI M., STEFAŃSKA J., (l. c.)
- WANAT M., 1995: Systematics and phylogeny of the tribe *Ceratapini* (*Coleoptera*: *Curculionoidea*: *Apionidae*). *Genus* (Suppl.), Wrocław. 406 ss.